

رمزینه‌های قرآنی

رضا نباتی

رویکرد برنامه‌ی جدید آموزش قرآن، جامعیت این آموزش است؛ یعنی آموزش قرآن به نحوی باشد که از یک‌سو همه‌ی حیطه‌های یادگیری را شامل شود و به‌ویژه بر حیطه‌ی عاطفی که متکفل ایجاد و تقویت انس و علاقه‌ی دانش‌آموزان به قرآن و یادگیری آن است، تأکید ورزد، و از سوی دیگر تمامی موضوعات ضروری آموزش قرآن، مانند روخوانی، روان‌خوانی، صحت قرائت، توانایی درک معنای عبارات و آیات ساده‌ی قرآن کریم، آشنایی با معارف انسان‌ساز قرآن و تدبیر در آیات الهی را در حد امکان شامل شود. با توجه به این رویکرد، سه هدف اساسی آموزش قرآن عبارت است از توانایی خواندن صحیح قرآن کریم، درک معنای عبارات و آیات ساده، و تدبیر اولیه در برخی آیات منتخب قرآن کریم. شایان ذکر است، با توجه به جامعیت اهداف آموزش قرآن، در هر یک از دوره‌های تحصیلی، متناسب با شرایط ذهنی و روحی دانش‌آموزان، سایر اهداف نیز مورد توجه قرار می‌گیرد.

روش تدریس حرف دارایی تشدید
حرف مشدد (دارای تشدید) هنگام تلفظ دو بار خوانده می‌شود. کسب مهارت صحیح خواندن حروف مشدد برای دانش‌آموزان کمی مشکل است. از این رو نیازمند دقت در آموزش و تمرین بیشتر است. در آموزش حرف مشدد، تفهیم این مطلب ضروری است که هر حرف مشدد دو بار خوانده می‌شود؛ بار اول با حرف متحرک قبل از خود و بار دوم با حرکت خودش.

روش تدریس حروف ناخوانا
در بیشتر زبان‌ها حرف ناخوانا وجود دارد. در خط فارسی نیز برخی حروف ناخوانا هستند؛ مانند «واو» در کلمات خواهر و خویش. همچنین در زبان فارسی برخی از کلمات عربی که حروف ناخوانا دارند به کار می‌روند؛ مانند: مؤذّب، سؤال، مثلاً، مرتضی، نهج‌البلاغه، سیدالشهدا، علی‌بن موسی الرضا و صاحب‌الزمان. از آنجا که مهم‌ترین هدف آموزش روخوانی در دوره‌ی ابتدایی کسب مهارت است، باید در این آموزش تدابیری اتخاذ شود که دانش‌آموزان به‌طور کاربردی و عملی مهارت موردنظر را کسب کنند. بنابراین، حروف ناخوانا در دو مرحله تدریس می‌شوند.

مرحله‌ی اول؛ آموزش حروف ناخوانا به‌صورت حروف متمایز با متمایز کردن حروف ناخوانا دانش‌آموز متوجه می‌شود نباید حروف متمایز را بخواند. به کمک این تدبیر که نمونه‌ای از رعایت اصل ساده به مشکل است، دانش‌آموزان می‌توانند به‌راحتی و بدون نیاز به قواعد و اصطلاحات، از همان آغاز عبارات قرآنی را به‌طور صحیح بخوانند. حروف ناخوانا در پایه‌های اول تا سوم به‌صورت متمایز نوشته می‌شوند. در کتاب‌های آموزشی قرآن برای متمایز کردن حروف ناخوانا از شیوه‌های متعددی استفاده می‌شود. در گذشته، معمولاً این حروف رنگی چاپ می‌شدند، ولی اکنون بیشتر به‌صورت حروف توخالی چاپ

می‌شوند. به نظر می‌رسد روش توخالی کردن حروف مناسب‌تر باشد، زیرا با مفهوم ناخوانا بودن سازگاری دارد. مرحله‌ی دوم؛ آموزش قواعد حروف ناخوانا: پس از کسب مهارت نسبی در مرحله‌ی قبل، قواعد مربوط به حروف ناخوانا به‌صورت کاربردی و به زبان ساده تدریس و به‌تدریج حروف توخالی به‌صورت معمولی نوشته می‌شوند. پس از توپر کردن حروف ناخوانا، در مواردی که فلش اتصال دارد، این فلش‌ها به‌تدریج از ترکیبات ساده و سپس از ترکیبات مشکل حذف می‌شود. این مرحله در پایه چهارم و پنجم تدریس و تمرین می‌شود.

روش تدریس حروف ناخوانای والی

روش تدریس نهادهای خاص رسم الخط قرآن

از آنجا که آموزش روخوانی قرآن بر سوادآموزی فارسی مبتنی است، در پایه‌ی اول هیچ‌گونه نماد جدیدی تدریس نمی‌شود. آموزش نمادهای خاص رسم‌الخط قرآن از پایه‌ی دوم ابتدایی آغاز می‌شود.

■ ۱. الف کوچک (ا)
در رسم‌الخط قرآن گاهی مصوت «آ» به شکل (ا) نوشته می‌شود. این نماد به شیوه‌ی زیر تدریس می‌شود. آموزگار شکل «ا» را روی تخته می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌خواهد آن را بخوانند. دانش‌آموزان می‌گویند: آ.
آموزگار کمی از شکل «ا» را پاک می‌کند و از دانش‌آموزان می‌خواهد دوباره بخوانند. دانش‌آموزان می‌گویند: آ
آموزگار این کار را تکرار می‌کند تا «ا» به شکل «ا» در آید.

آموزگار می‌گوید: همان‌طور که می‌بینید، شکل آن کوچک‌شده است، ولی صدایش تغییر نمی‌کند.
آموزگار «ب» را نیز روی تخته می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌خواهد آن را بخوانند. آنگاه چند مثال دیگر را به همین شیوه با دانش‌آموزان تمرین می‌کند.

۲. «او» و «یا» کوچک (و) - (ی)

آموزگار مصوت «و» را روی تخته می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌خواهد آن را بخوانند. سپس الف کوچک (ا) را مقابل آن می‌نویسد تا آن را نیز بخوانند. آنگاه از دانش‌آموزان سؤال می‌کند وقتی «ا» را کوچک می‌نویسیم، آیا صدایش تغییر می‌کند؟ دانش‌آموزان می‌گویند: نه! آموزگار «او» را روی تخته می‌نویسد تا دانش‌آموزان آن را بخوانند. سپس مقابل آن «او» دوم را می‌نویسد تا آن را نیز بخوانند: او ← و
سپس می‌گوید شکل «و» مانند «ا» کوچک می‌شود، ولی صدایش تغییر نمی‌کند.

و ← و

آنگاه شکل‌های زیر را می‌نویسد تا دانش‌آموزان آن‌ها را بخوانند:

ه ← هو ← هـ

آموزگار چند کلمه قرآنی با نماد فوق را روی تخته می‌نویسد تا دانش‌آموزان بخوانند؛ مانند: رَبِّهِ، عِبْدِهِ.

۳. کاف بی سرکج (ک)

آموزگار کاف آخر (ک) را روی تخته می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌خواهد آن را بخوانند. آنگاه کاف بی سرکج (ل) را جلوی آن می‌نویسد و می‌گوید در قرآن، کاف این‌گونه نوشته می‌شود. ک ← ل
سپس کاف بی سرکج را با صداهای کوتاه می‌نویسد تا دانش‌آموزان، آن‌ها را چند بار بخوانند.

۴. تاء گرد (ة ة)

آموزگار دو شکل تاء گرد (ة ة) را روی تخته می‌نویسد و آنگاه می‌گوید: بچه‌ها! صدای این دو شکل «ت» است.

ت ← ت؛ ت ← ت

سپس هر دو شکل تاء گرد را صداهای کوتاه ترکیب کرده و از دانش‌آموزان می‌خواهد تا آن‌ها را چند بار بخوانند.

ة ة؛ ة ة؛ ة ة

روش آموزش تاء گرد (تأنیث) تاء تنها

۵. تنوین (ة ۰)

تنوین، ترکیب صداهای کوتاه با «نون ساکن» است. این «نون» به صورت تکرار حرکت نوشته می‌شود.

ن ← ن ← ن

برای تدریس تنوین، آموزگار صدای «ب» را همراه «نون» روی تخته می‌نویسد و از دانش‌آموز می‌خواهد تا آن را بخواند.

آنگاه شکل «بِ» را جلوی آن می‌نویسد و می‌گوید این شکل نیز همان‌طور خوانده می‌شود.

ن ← ن

سپس ترکیب شکل «بِ» را با چند حرف نوشته و تمرین می‌کند.

ب ب ت؛ ب ت؛ ب ت

پس از آموزش فوق، آموزگار لوحه‌ای مربوط به تنوین کسره () را نصب می‌کند و از دانش‌آموزان می‌خواهد سطر به سطر آن را بخوانند.

تذکر: هنگام تدریس این تنوین، توجه دانش‌آموزان را به «الف» ناخوانا که بعد از این تنوین می‌آید جلب می‌کنیم.

از آموزش هر یک از انواع تنوین، لوحه‌ای مربوط به آن در نصب می‌شود و دانش‌آموزان خواندن آن‌ها را تمرین می‌کنند.

۶. همزه (ء)

همزه مانند صدای عین در فارسی تلفظ می‌شود. برای تدریس همزه، آموزگار ترکیب حرف «ع» را با حرکت‌های گوناگون می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌خواهد آن‌ها را بخوانند.

ع ع ع؛ ع ع ع؛ ع ع ع

آنگاه می‌گوید شکل دیگری از حروف الفبا نیز شکل و صدای آن شبیه «ع» است. نام این شکل همزه است و شما در کلماتی مانند «سؤال»، قائم، رأی» با آن آشنا هستید. سپس حرف همزه را با حرکت‌های گوناگون ترکیب می‌کند تا دانش‌آموزان آن‌ها را بخوانند.

ء ء ء؛ ء ء ئی ئو ء و ء ء ء
همزه گاهی روی پایه می‌آید. این پایه‌ها عبارتند از: «ئ، ا، و، ی»

روش آموزش همزه و کرسی‌های آن

۷. علامت مَدّ (۲)

این علامت گاهی روی صداهای بلند قرار می‌گیرد؛ در این صورت صداهای بلند با کشش بیشتری خوانده می‌شوند، مانند: **وَلَا الضَّالِّينَ. جَاءَ الْحَقُّ لِلَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** آموزگار علامت مَدّ را روی تخته می‌نویسد و به دانش‌آموزان می‌گوید هر گاه این علامت روی صداهای «—» ای و «» قرار گیرد، این صداها را کمی بیشتر می‌کشیم. سپس چند نمونه را روی تخته می‌نویسد تا دانش‌آموزان با رعایت علامت مد، آن‌ها را بخوانند.

۸. تنوین قبل از ساکن یا تشدید (التقاء الساکنین)

هر گاه تنوین به حرف ساکن یا تشدید وصل شود، به‌صورت نون مکسور (ن) خوانده می‌شود؛ (همان‌طور که می‌دانید، تنوین به‌صورت حرکت کوتاه و نون ساکن خوانده می‌شود. از این رو، هر گاه تنوین به حرف ساکن یا تشدید وصل شود، دو حرف ساکن با هم برخورد می‌کنند که به آن التقاء ساکنین می‌گویند. در این صورت برای تسهیل در خواندن، تنوین به‌صورت نون مکسور (ن) خوانده می‌شود.) مانند:

لَهُوَ انْفَصُوا ← لَهُوَ انْفَصُوا

در کتاب‌های درسی، تنوین در این موارد، به‌صورت «نون مکسور کوچک» مانند مثال‌های ستون سمت چپ نوشته می‌شود. آموزگار لوحی مربوط را روی تخته نصب می‌کند و در صورت نداشتن لوحه، مثالی را روی تخته می‌نویسد و با اشاره، نحوه‌ی صحیح خواندن را نشان می‌دهد.

۹. حروف مقطعه

در ابتدای ۲۹ سوره‌ی قرآن، حروفی آمده است که با نامشان خوانده می‌شوند. این حروف از رموز قرآن هستند و حروف مقطعه نامیده می‌شوند؛ مانند:

ن ← نون / ق ← قاف / طس ← طاء، سین / حم ← حا، میم / الر ← الف، لام، را / کهیصص ← کاف، ها، یا، عین، صاد آموزگار برای تدریس حروف مقطعه، یکی از آن‌ها را روی تخته می‌نویسد و می‌گوید در آغاز برخی از سوره‌ها کلماتی به این صورت آمده است. آموزگار به هر یک از حروف اشاره می‌کند و از دانش‌آموزان می‌پرسد اسم این حرف چیست؟ پس از پاسخ دانش‌آموزان، آن اسم را روی آن می‌نویسد.

الم ← الف، لام، میم آنگاه آموزگار می‌گوید: نام این حروف، حروف مقطعه است که برای خواندن آن‌ها باید اسم الفبایی هر یک از حروف را خواند.

آموزگار برای دانش‌آموزان توضیح می‌دهد که نام مقطعه با نام فارسی آن‌ها تفاوت دارد. آموزگار این حروف را روی تخته می‌نویسد. اسم فارسی آن‌ها را از دانش‌آموزان می‌پرسد و رویه‌رویشان می‌نویسد. آنگاه اسم قرآنی آن‌ها را جلوی هر یک می‌نویسد تا دانش‌آموزان بخوانند.

روش تدریس وقف

در دوره‌ی ابتدایی، وقف در دو مرحله به شیوه‌ی زیر تدریس می‌شود. مرحله‌ی اول: در این مرحله، آنچه هنگام وقف خوانده نمی‌شود، به‌صورت توخالی است و به دانش‌آموزان گفته می‌شود حرکات توخالی را مانند حروف توخالی، نمی‌خوانیم؛ مانند:

يَعْلَمُونَ ← يَعْلَمُونَ بِالصَّبْرِ ← بِالصَّبْرِ نَسْتَعِينُ ← نَسْتَعِينُ بِسُرٍّ ← بِسُرٍّ خُسْرٌ ← خُسْرٌ فَتَحْ قَرِيبٌ ← فَتَحْ قَرِيبٌ حَسَنِيٌّ ← حَسَنِيٌّ وَحْدَهُ ← وَحْدَهُ رَبِّي ← رَبِّي

مرحله‌ی دوم: در این مرحله حرکات توخالی به تدریج پر و معمولی می‌شوند

و به دانش‌آموزان می‌گوییم حرکات آخر عبارات را در هنگام وقف نمی‌خوانیم. موارد مختلف وقف به شیوه‌ی زیر تدریس می‌شوند:

۱. وقف بر حرکات کوتاه، تنوین، «واو» و «یای» کوچک: آموزگار کلمه‌ای را که حرکت توخالی دارد روی تخته می‌نویسد تا دانش‌آموزان آن را بخوانند: **لَيْلَةَ الْقَدْرِ ← لَيْلَةَ الْقَدْرِ** آنگاه حرکت توخالی را پر می‌کند و می‌گوید، از این به بعد حرکات آخر عبارات را که به‌طور معمولی نوشته شده است، هنگام وقف نمی‌خوانیم: **لَيْلَةَ الْقَدْرِ ← لَيْلَةَ الْقَدْرِ** برای کسب مهارت کافی در اعمال قاعده‌ی وقف، در فاصله‌های گوناگون،

تذکر

۱. گاهی بعد از تنوین فتحه «ی» ناخوانا می‌آید، در این حالت نیز هنگام وقف تنوین فتحه به صدای «آ» تبدیل می‌شود؛ مانند: هُدَى ← هُدَى / طَوَى ← طَوَى / مُسَمَّى ← مُسَمَّى

۲. گاهی بعد از تنوین فتحه «الف» نوشته نمی‌شود، ولی در این موارد نیز هنگام وقف تنوین فتحه به صدا «آ» تبدیل می‌شود؛ مانند: ماء ← ماء جزاء ← جزاء فداء ← فداء

۳. وقف بر کلمات خاص: وقف برخی از کلمات به صورت خاصی است. این کلمات عبارت‌اند از: هُو ← هُو / رَوَاسِي ← رَوَاسِي / اَنَا ← اَنَا

در ادامه با اسکن کدهای زیر برخی مراحل آموزش قرآن پایه سوم دبستان صحیح‌خوانی اذکار نماز، تدریس قرآن و روخوانی را ببینید.

آموزش قرآن پایه سوم دبستان صحیح‌خوانی عبارات و اذکار نماز

راهنمای تدریس قرآن پایه سوم ابتدایی

مراحل آموزش روخوانی قرآن

دانش‌آموزان پاسخ می‌دهند: چون وقف می‌کنیم. آنگاه آموزگار «ة» را روی تخته می‌نویسد و می‌گوید: این حروف در حالت وقف «ه» خوانده می‌شوند. ه ← ه ← ه

سپس آموزگار توضیح می‌دهد که از این به بعد نقطه‌های «ة» پر و معمولی نوشته می‌شوند، ولی هنگام وقف به صورت «ه»، «ه» خوانده می‌شوند.

۳. وقف بر تنوین فتحه: همان طور که می‌دانید، تنوین فتحه هنگام وقف به صدای «آ» تبدیل می‌شود، مانند: رِزْقًا حَسَنًا ← رِزْقًا حَسَنًا

آموزگار پرسش‌های زیر را از دانش‌آموزان می‌پرسد.

- آیا حرکت آخر عبارت را بخوانیم؟ (در حالی که به آخرین حرکت اشاره می‌کند) - خیر!
- چرا حرکت آخر را نخواندیم؟ (در حالی که به آخرین حرکت اشاره می‌کند) - چون وقف کردیم.

۲. وقف بر تاء گرد (ة، ة): در حالت وقف «ه» به «ه» تبدیل می‌شود. آموزگار کلمه‌ای را که تاء گرد دارد، با نقطه و حرکت توخالی می‌نویسد و از دانش‌آموزان می‌پرسد: آیا می‌دانید چرا نقطه‌های «ة» توخالی هستند؟ القارعة

